

BASKİRESİMDE ALMAN EKSPRESYONİZMİ (DIŞAVURUMCULUK) VE LİTOGRAFİ SANATINA YANSIMALARI

Yrd.Doç. İsmail KESKİN*

ÖZET

Almanya, bilimsel ve teknolojik gelişmelerde olduğu gibi Gutenberg'ten bu yana matbaacılıkta ve özgün baskı resimde de öncü bir ülke olmuştur. Sanat tarihine baktığımızda da dönemseller olarak burada ortaya çıkan sanatsal eğilimlerin Avrupa ve Dünya sanatında önemli bir yer tuttuğu görülür. Özellikle 20. yüzyılın başı Alman dışavurumcuların izlenimciliğe tepki olarak, sosyal konularla etkili ifade biçimleri geliştirdikleri bir dönem olmuştur. Baskı resim bu sanatsal dilin yaygınlaşmasında önemli bir işlev üstlenmiştir. Uzun bir geçmişe sahip tahta baskı ve gravür o dönemde de dışavurumcu sanatçıların iki önemli baskı resim aracıdır. 1796'da Münih'te Senefelder'in icadından 20 yıl kadar sonra, ticari matbaacılık alanında bütün dünyaya yayılan litografi, bir sanatsal ifade aracı olarak, sunduğu görsel zenginliklerle dışavurumcuların da yöneldiği bir sanatsal ifade ve çoğaltım aracı olmuştur. Fiziki olarak su ve yağın birbirini itmesi temel ilkesinden yola çıkan ve tarihte ilk kez kimyasal işlemlerle yürütülen bu teknik, günümüzde kullanılan modern baskı teknolojilerinin (offset) atasıdır.

Litografi, 19. yüzyıl sonunda eriştiği yeniliklerle kitap, afiş, grafik ürünleri ve baskı resim gibi her türlü basımda maliyetleri düşürmüş, bilgiye daha çabuk ulaşan ve daha çok okuyan bir Avrupa yaratmıştır. 20 yüzyıl başlarında litografik yöntemle çoğaltılan baskı resimlerde genellikle, endüstrinin hızlı gelişimi ve kentleşmeyle ortaya çıkan sosyal sorunlar konu edilirken, savaşın yıkıcılığı ve sınıf ayrımcılığının da sıkça işlendiği görülür. Avrupa resmini derinden etkileyen Alman dışavurumculuğunun hızla yaygınlaşmasında sunduğu görsel zenginlik, basımda hız ve düşük maliyet imkanlarıyla hiç kuşkusuz litografinin önemli bir yeri vardır.

Bu makalede Alman dışavurumcuların baskı resim dili ve sanatçıların işbirliğiyle bu dönemde ortaya çıkan grup oluşumlarının sanata yansması litografik eserlerden örneklerle incelenecektir.

ABSTRACT

Since Gutenberg, Germany has been a pioneer in the developments of press and original printmaking as well as scientific and technological progresses. When we have a look at the art history, we can see that artistic tendencies which emerged from this country have a remarkable place in the European and global art. Especially the beginning of the 20th century was an era when German expressionists developed effective expression forms with social topics as a reaction to the impressionism. Print making had an important role in the spread of this artistic language. With their long history, woodprint and engravings were two of the most important printmaking tools of the expressionist artists in this period too. About 20 years after Senefelder's invention in Munich In 1796, Lithography was spread around the world in the area of commercial printing and, with the visual riches it offered, it became an expression and duplication device appealing to the expressionists too. Based on the basic principle of physics that oil and water repulse each other, this technique was implemented with the chemical processes in the beginning, and it is the ancestor of the modern offset technologies.

Lithography made knowledge more accessible with the advancements through the end of 19th Century, by reducing the cost of printing any product such as books, posters, graphic products. Hence it raised the literacy level in Europe. The topics of the lithographic art at the beginning of the 20th century were mainly social problems caused by rapid improvement in industry and urbanization while destruction of war and class discrimination was also discussed. With the visual riches, printing speed, and low cost it offered, lithography definitely had an important place in the rapid spread of German expressionism which influenced the European art profoundly.

This article examines the language of lithography employed by the German expressionists. It also analyses, through samples of lithographic work, how the group formations that emerged in this period through the collaboration of artists have impacted on art

Anahtar kelimeler: Dışavurumculuk, Özgün Baskı, Litografi, Die Brücke (Köprü), Der Blaue Reiter (Mavi Süvari)

Keywords: Expressionism, Original Printing, Lithography, Die Brücke, Der Blaue Reiter

* Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi Görsel İletişim Tasarımı Bölümü Öğretim Üyesi E-Mail: ismailkeskin@kocaeli.edu.tr

20. yüzyıl başından günümüze, resim sanatıyla ilgili olan herkes ekspresyonizm (dışavurumculuk) kavramıyla bir şekilde karşılaşmıştır. Günümüz resminde hala etkisini devam ettiren bu kavram, Latin kökenli “expressio” sözcüğünden türemiş ve Türkçe’ye “dışavurum” şeklinde çevrilmiştir. Savaşlar ve endüstrileşmenin getirdiği sosyal problemlere karşı protest duruş gösteren bir grup sanatçının nesnel dünyasını bırakıp, kendi içsel yolculuğu sonucu ortaya çıkan yeni bir sanatsal ifade biçimidir. Dönemin toplumsal olaylarıyla yakından ilgilenen ve bu akımı başlatan genç sanatçıların amacı, insanları içinde buldukları durum konusunda bilinçlendirmek ve daha iyi bir gelecek yaratmaktır. Avrupa’nın kuzeyinde başlamasına rağmen Fransa ve en çok da Almanya’da etkisini göstermiştir. 20. yüzyılın başında başlayıp ilk on yılında etkili olan ekspresyonizm, 1. Dünya Savaşı’nın bitiminden kısa süre sonra yavaşlayarak etkisini azaltmıştır.

Ekspresyonizm, duyguların abartılı ve çarpıcı bir dille sunulmasıyla hayat bulmuştur. Avrupa resmine o döneme kadar empresyonizm (izlenimcilik) hakimdir. İzlenimci sanatçılar doğayı gözlemleyerek, his ve duygularından sıyrılmış, renk ve nesne ilişkisine odaklanmıştır. Ekspresyonizme giden değişim sürecinde “Teknolojik ve toplumsal gelişmelerin hızla artması sanatta da yeni biçim arayışlarını beraberinde getirmiştir. Ancak bu hızlı gelişim, insanın yaşamını büyük oranda kolaylaştırmakla birlikte, birçok insanı bir o kadar yalnızlaştırmış, duygusuzlaştırmıştır. Bu hızlı değişim ve gelişimler sanatta da yeni form arayışlarını beraberinde getirmiştir.”¹ Bu şartlar altında ortaya çıkan dışavurumcu anlayış empresyonistleri rahatsız etmiş, iki grubun karşılıklı atışmaları ekspresyonizmin yaygınlaşmasına katkıda bulunmuştur. Empresyonistlere göre sanatçı esere hiç duygu katmamalı ya da bunu en az oranda tutmalıdır. Ekspresyonistlere göre ise doğanın gözlemine dayalı izlenimci yaklaşımla ortaya çıkan eser, insanın problemlerinden bir kaçış ve derinliği olmayan, yüzeysel bir zaman dilimi betimlemesidir.

Ekspresyonistler eserlerinde hislere dayalı içsel duyguları ifade etme yolunu seçmişlerdi. İnsanın günlük yaşamda karşılaştığı hüznün, şaşkınlık, bitkinlik, korku ve acı, bunun tersine sevinç, coşku ya da mutluluk gibi insana dair duygular, sanatçı duyarlılığı ile şekillenen eserlerin konusu oluyordu.

Ekspresyonist tablolarında genellikle, spontane fırça darbeleriyle biçimlendirilmiş kaba formlar ve çoğu zaman da bu formu arka planda bırakan dominant renk katmanları göze çarpıyordu. Nesnel gerçeklik sanatçının asıl amacı olmaktan çıkmıştı. Nesnelere soyutlanmasıyla ortaya çıkan duyusal gerçeklik, sanatçının içsel yolculuğu sonunda ortaya çıkan bir ifade biçimine dönüşmüştü.

Baskı resim, ekspresyonist sanatçıların ifade biçimlerini ortaya koymada uygun bir medyum olarak ortaya çıktı. Tablolarda çarpıcı renk lekeleri, belirleyici form ögesi olarak yer alırken, tahta baskı ve gravürlerde kuvvetli bir kontrast etkisiyle kullanılan siyah beyaz şekiller, kompozisyonun ana yapısını oluşturuyordu. En koyu siyahtan en açık gri ve beyaza kadar sanatçıya geniş bir yelpazede tonlama imkanı sunan litografi

¹ FIRINCI, Mehmet. (2006). “Alman Ekspresyonizmi (Dışavurumculuk) Die Brücke (Köprü) ve Türk Baskı Resim Sanatına Etkileri”, Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi, s. 111

teknîği de bu dönemde ekspresyonistlerin rağbet ettiği bir sanatsal ifade ve çoğaltım aracı olmuştur. Daha sonraki dönem sanatçılarından Picasso ve Jasper Johns'a kadar birçok usta Manet'nin dramatik sahnelerine benzer gizemli etkileri, litografinin gri skalasında hayata geçirmişlerdir.² Bu araştırmada, Alman ekspresyonizmi kısaca incelenecektir. Yanı sıra Almanya'da 1796 'da icat edildikten sonra deseni kuvvetli Fransız, İngiliz ve Alman sanatçıların görsel etki bakımından kattığı yeniliklerle, 20 yy. başında olgunluk dönemini yaşayan ve makineleşme aşamasına gelen litografi sanatındaki yansımaları ele alınacaktır.

Ekspresyonizmin Oluşum Süreci ve Gelişiminde Temel Fikirler

Sanat tarihine bakıldığında bir tutum olarak, ekspresyonist yaklaşımın birçok ülke ve dönemde varolduğu görülür. Sanatçının toplumsal sorunları gözlemleyerek resimlere yansıtma duyarlılığı, yazılı metinlere dayanak olarak, yüzyıllar boyu geçmişin kaydedilmesinde önemli bir araç olmuştur. İlk çağ Yunan heykellerinden, Barok dönemin gizemli İspanyol sanatına, kendine has gölge ve ışık kullanımıyla bir ilki gerçekleştiren Caravaggio ve Rembrandt'a, kadar birçok sanatçının eserinde dönemsel olarak ekspresyonist tavıra rastlanmaktadır. Özellikle Rubens ve Bosch'un eserlerinde çok daha önceden karşımıza çıkar. Bosch Ortaçağ'ın sıkıntılarını tablolarına taşırken, Rubens, Flaman kermeslerinde gözlemlediği halkın sevinç çığlıklarını bu tutumla tablolarına yansıtmıştır. 18. yüzyıl İngiliz sanatında protest tutumuyla öne çıkan William Hogarth; desen ve çizimde yakaladığı başarıyı hislerle yoğurup 19. yüzyıla damgasını vuran Goya ve Lautrec; (desen ve çizimleriyle) Victor Hugo; at yarışlarının ressamı Gericault ve toplumu kara mizah yoluyla bilinçlendirmede litografi sanatını gerçek bir anlatım aracı olarak kullanan Daumier'e kadar birçok sanatçı çok daha önceden 20. yüzyıl ekspresyonist yaklaşımının habercisi olan eserler üretmişlerdir.³

19. yüzyıl dünya sistemleri için büyük değişimler ve devrimlere sahne olmuştu. Sanayi devriminin beraberinde getirdiği endüstri yaşamı ve uzmanlık gerektiren çalışma alanları, hızlı ve daha çok çalışmayı gerektiriyordu. Büyük kentlere akın eden göçmenler şehir merkezinin dışında yeni bir yapılaşma oluşturuyor, işçi mahallelerinde zorlu bir yaşam mücadelesi içinde insanlar mutsuz ve umutsuz yaşıyordu. 19 yüzyılda sanatçılar da yalnızlık hissi içindeydi. Önceki dönemlerde sanatçıya sürekli bir iş imkanı sağlayan ve destekleyen kurum ve kuruluşlar yok olmuştu. Yerlerini galeriler, müzeler ve koleksiyonerler almıştı. Değişen bu durumun sonucu olarak sanatçılar eserlerini özel galeriler ve müzeler aracılığıyla izleyenlere ulaştırıyordu. Sanatçılar sattıkları eserler, yarışmalarda kazandıkları ödüller, işadamları ve devletten aldıkları siparişlerle kendi yaşamlarını kazanmaya başlamışlardı. Değişen toplum ve sanat beğenisi sanat ve sanatçının toplumdaki yerini ve işlevini yeniden belirliyordu. Sanatçı özgürleşmiş sanatın konusu değişmişti.

“19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlarında yoğun bir biçimde yaşanan anarşizm, sosyalizm ve komünizm, Alman kültüründe bilimsel ve sanatsal çalışmalara önemli

² HOHL, Rheinhold.(1984). *Schwarz Auf Weiss*, Wittrock-Düsseldorf: Karma Baskiresim Sergisi Kataloğu, s. 1

³ ALAY, Erdal. (1992). “*Özgün Baskı Resimde Alman Ekspresyonizmi*” Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Uygulamalı Sanatlar Ana Sanat Dalı Grafik Programı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Süleyman Saim Tekcan, s. 2

Resim 1. Albrecht Dürer, Mahşerin Dört Atlısı, 1496-1498, Ağaç Baskı

ölçüde yön vermiştir.”⁴ Sanayileşmenin sosyal sorunları sonucu dışavurumcu anlayış her ne kadar kuzey Avrupa ve Paris’te ortaya çıkmışsa da büyük savaşlardan ve toplumsal değişimlerden geçmiş Alman toplumunda asıl kişiliğini bulmuştur. I. Dünya savaşı öncesi ve sonrasında toplumsal, siyasi ve ekonomik çalkantılarla boğuşan Almanya’da dışavurumcu sanatın en güçlü eserlerinin ortaya çıkması tesadüf değildir. Hayatın koca dişlileri arasına sıkışmış insan ruhunun sesiz çığlıkları, Alman dışavurumcu sanatında görünür olmuştur.⁵ Almanya’nın yoksul ve işçi sınıfı insanların yaşantısı, haksızlıklar, yolsuzluklar, toplumun barış ve huzuruna yönelik konular o dönem ekspresyonist baskiresimlerinin ana konusu olmuştur.

Alman ekspresyonistleri, geçmişteki sanat ve sanatçıları inceleyip yeni tekniklerle farklı bir anlatım dili ortaya koymaya başladılar. 20 yüzyıl başında özgün baskının çoğaltma imkanlarını grafiksel bir dille bütünleştirerek içsel duygu ve düşüncelerini halka ulaştırmayı ve gelecek kuşaklara aktarmayı başardılar. Uzak kültürlerin sanatı ve ilkelci yaklaşım bu dönem sanatçılarının en önemli öğesidir. Afrika kültürlerinin ahşap yontuları, Pasifik adalarının sanat yapıtları, Okyanusya maskeleri ve eski Alman resim sanatı ekspresyonistlerin ilham kaynağı olmuştur.

Resim 2. Paul Gauguin, Auti Te Pape, 1893-1894, Karışık Teknik, (Ağaç Baskı, Gravür, Şablon Baskı)

Alman geç gotik dönemi ağaç baskıları ve 16. yüzyıl ağaç baskıları, sanat tarihi açısından bütün dönemlerin bu alandaki en gözde örnekleri olarak bilinir. A. Dürer, L. Cranach ve Beham’ın en hassas oymaları kopyacılıktan öte yeni bir yorumla 1900’lerin başında ekspresyonizmde kişilik bulmuştur. Büyük Alman ressamı Dürer, bu dönem sanatçıları için çok önemlidir. E. Ludwig Kirchner Dürer için şöyle demiştir; “En büyük Alman ressamı Dürer’dir ortaçağ Alman ressamlarının tümüne O’nun kişiliğinde rastlarız. Yeni doğmakta olan Alman sanatı da köklerini O’nun kişiliğinde bulmaktadır.”⁶ Yenilik arayışları sürecinde eskinin incelenmesi, grafiksel baskı dilinin

⁴ AYAN, H. Müjde. (2010). *Weimer Dönemi Kadın Devrimci Ruhunu ile Käthe Kollwitz*, İstanbul: Sone Yayınları, s. 23

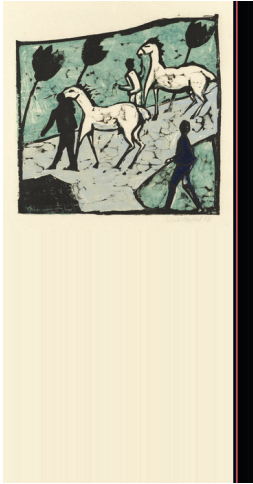
⁵ ARAZ, Güldane. (2006). “Baskiresmin Çağdaşlaşma Sürecinde Atölye 17” Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Resim Ana Sanat Dalı, Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi, Danışman: Prof. Atilla Atar, ss. 24, 26

⁶ ALAY, a.g.e., s.13

doruk noktalara çıktığı geçmiş dönemlerin yeni bir keşfine de yol açmıştır. Nesnelere abartılı ifade biçimleri, ayrıntılarından arındırılan formun tutkuyla yeniden işlenerek deformasyon, çarpıtma ve soyutlamalarla vahşi bir sanatsal tavıra dönüşmesi bu tür keşiflerin sonucudur. Yapıtlarda renk uyumundan eser kalmamıştır. Rengin şiddetli zıtlık ilişkileri içerisinde korkusuzca kullanımı ağaç baskı ve litografilerde de kendini gösterir.

Bu biçimsel isyanın vahşi içeriğine bakıldığında, Fovistlerin abartılı sanatsal tutumları akla gelmektedir.⁷ Geçmişten beri gelen akademik resim geleneği ve sosyal yaşamdaki soğuk mekanik yapıya tepki olarak Gauguin'in Tahiti'de yaşadığı dönemde ürettiği primitif sanatın yalın zenginliğini, simbolist bir yaklaşımla işleyen eserleri de dışavurumcuları derinden etkileyen teknik özellikler göstermektedir. O dönem güncel sanatında bilinmeyen şok edici primitif şekiller, form, biçim ve renk özellikleri, ekspresyonistler için kompozisyon ve ifadeyi kuvvetlendirmede çarpıcı bir araç olmuştur. Merkezi perspektifin hakim olduğu kompozisyonlardan tamamen vazgeçilmiştir. kuvvetli kontrast etkilerle boyanmış renk yüzeylerinde her türlü yazı ve slogan yalın motiflerle birlikte görülmeye başlanmıştır.⁸

Ekspresyonizm ve Yeni Bir İfade Aracı Olarak Litografi Sanatı

Resim 3. E. Ludwig Kirchner, Köprü Grubu'nun Programı, 1906, Ağaç Baskı

1905-1920 yılları arası, Alman sanatında form ve duygusal dışavurumun çarpıcı elementlerle kendini yenilediği çok sesli bir dönem olmuştur. Dışavurumcu anlayış, bölgesel olarak küçük sanatçı gruplarının bir araya gelmesiyle başlamış, Fransız fovistleri de dahil kısa sürede bütün Almanya'ya yayılmıştır. Ekspresyonizm akımından ve sanatçılarından bahsederken onları pentür yada baskiresim sanatçısı diye ayırmak oldukça zordur. Düşünsellik ve yaratıcılığın yoğun biçimde esere yansıdığı bu dönem baskiresimde teknik ve boyaresimde anlatımcılıkla bütünleşerek ortak bir ifade tarzına ulaşmıştır. Özgün Baskı bu dönemde grafiksel bir dil olarak her alana yayılmıştır. Geçmişte, basım yayımda, resimlemede, kitaplarda illüstrasyon olarak bir teknik dil olan baskiresim etine ve kemiğine Alman Ekspresyonistleri sayesinde bürünmüş, sanatsal bir anlatım aracı olmuştur.

“Die Brücke” Köprü Grubu grafiksel tekniklerle serbest resim çalışmak üzere yola çıkmış gençlerden oluşuyordu. Grubun davetiyeleri, üye kimlikleri, kayıt defterleri ve program kitapçıları dahi özgün baskı teknikleriyle basılıp çoğaltılmıştı. Atölyesinin tahta kapısı dahi oyan Kirchner, grubun yayınladığı programı ahşaba oyarak basmış, bu eser dönemi yansıtan bir ağaç baskı olarak tarihe geçmiştir.

⁷ BLEİCHER, Wilhelm ve STIEBNER, Jörg. D., (1986). *Handbuch der Modernen Druckgraphik*, München: Bruckmann, s. 49

⁸ , MESEURE, Anna. (1988). “zur Moderne Stationen in der deutschen Malerei vom Ende des 19. Jahrhunderts bis heute” Brich Auf Ins Licht, HÖSCH AG, Dortmund: Druckereigesellschaft mbH, s. 87

Resim 4. Otto Müller, 1912

Resim 5. Erich Heckel, 1912

Resim 6. Emil Nolde, 1917

1905'te kurulan "Die Brücke" (Köprü), Alman resim sanatında önemli bir yere sahiptir. Dresden'de Karl Schmidt-Rottluff, Ernst Ludwig Kirchner, Erich Heckel ve Fritz Bleyl adlarında, teknik üniversitede mimarlık okuyan dört yenilikçi genç tarafından kurulmuş sanatçılar birliğidir.⁹ 1913'e kadar yaklaşık 70 üyesi olan bir sanatsal kurum haline gelmiştir. "Köprü" adı başlangıçta modern sanatın çeşitli dallarında eser veren sanatçılar arasındaki bağı simgelemektedir. Daha sonra bu anlam derinleşmiş, grup sanatçıların geleceğin sanatına olan inançları ve bu inançla üretilen yapıtların geleceğe bağ kurması anlamında kullanılmıştır.

Resim 7. Karl Schmidt-Rottluff, Elbe Limanı, 1907, Litografi

Resim 8. Otto Müller, Waldsee, Litografi

Baskı tekniklerine dayalı grafiksel anlatım dili bu sanatçıların ortak çalışma ve sanatsal etkileşimleriyle zenginleşmiştir. "20. yüzyılda bu grupla sanat tarihinde gerçek yerine ve diline kavuşan özgün baskı sanatı, sonrasında gittikçe zenginleşecek bir akım yada grubun ortak çalışmalarından öte kişilerin ifade ve sanat dili olacaktır."¹⁰ Başlarda, tahta baskı tekniğiyle ilgilenen sanatçılar çoğunluktadır. Tahta baskı, dışavurumcu ifade tarzına uygun biçimleri ortaya çıkarma ve geleneksel olanın yaşatılması hususunda bu sanatçılar için önemli bir rol oynamıştır. Yanı sıra, Gutenberg'ten üç buçuk asır sonra Senefelder'in 1796'da icadıyla, matbaanın yeniden doğuşu ve kimyasal özellikleriyle yeni bir baskiresim tekniği olan litografi (taş baskı), tahta baskı kadar eski bir geleneğe sahip olmasa da, baskı ülkesi Almanya'dan kısa sürede bütün dünyaya yayılarak gelenekselleşmiştir. Köprü grubunun kuruluşundan kısa bir süre sonra 1906'da hızla yaygınlaşan ticari litografi atölyeleri ve çalışanlarının haklarını savunmak amacıyla "Alman Taşbaskı Ustaları Birliği" kurulmuş 20 farklı şehirden yaklaşık 160 firma

⁹ <http://de.wikipedia.org/wiki>

¹⁰ ALAY, a.g.e., s.16

1600 çalışanıyla bu birlik bünyesinde faaliyet göstermiştir.¹¹ Bu atölyelerde çalışan ustalar litografinin ekspresyonist sanatçılar için bir anlatım dili olmasında köprü görevi görmüştür.

Köprü grubunun isim babası ve kurucularından, Karl Schmidt-Rottluff manzara ve nü resimleriyle ünlü bir ressamdı ve litografiyi ustaca kullanıyordu. Grubu da litografiyle kendisi tanıştırmıştır. Otto Müller de bu dönemde yetkin bir litografi ustasıdır. “Die Brücke” grubuna 1910 yılında giren sanatçı, litografiyi meslek okulunda öğrenmiş, Görlitz’de dört yıl litografi atölyesinde çıraklık yapmıştır. 1927 yılında bastırılan “Çingenelerin Toplu Eserleri” adlı grafik dizisi en sevdiği konudur. Çoğu renkli litografiden oluşan 160 eseri sınırlı sayıda basılmıştır.”¹² Grubun kuruluşundan sadece iki yıl kadar sonra, Rottluff’un yanı sıra Kirchner ve Erich Heckel gibi sanatçılar da çoğunlukla litografik eserler üretmişlerdir. Sert kontür çizgileri ve zıt renkleri etkili biçimde kullanarak, kızgın ve sinirli bir çizim üslubuyla parçalanmış biçimler yaratan Kirchner, dışavurumculuğun en uç örneklerini litografi tekniğine de uygulamıştır. Die Brücke’nin kurucularından Heckel, ekspresyonistler içinde lirik temalarıyla öne çıkan bir sanatçıdır. Etrüsk sanatından, Afrika heykellerinden ve Van Gogh’tan etkilenir. Litografi çalışmalarında, sulu boyadaki başarısını bu tür konuları resmetmede etkili bir şekilde kullanmıştır.

Resim 9. Emil Nolde, Dansçı, 1913, Litografi

Paula Mothersohn-Becker ve çiftçi bir ailenin oğlu olan Emil Nolde, Almanya’nın kuzeyinde doğa ve manzara konularını hassas bir duyarlılıkla işleyerek kendilerine özgü bir sanatsal dil geliştirmişlerdi. Mısır ve Asur sanatından etkilenen Nolde, Rottluff’un çağrısı üzerine Die Brücke’yle yakınlık kurduğunda yıl 1906’dır. Suluboyayı ustaca kullanan Emil Nolde 1907’de fırça kullanarak ilk litografi serisini gerçekleştirmiştir. Suluboya ve lavi tekniğini figürlü kompozisyonlarında taşta sert bir mizaça işlemiştir. Ancak grupla sadece 1 yıl çalıştıktan sonra ayrılmış ve

1909’da fantastik konular resmetmeye başlamıştır. Diğer sanatçılar da O’ndan etkilenerek yeni arayışlara giriştiler. Nolde, Doğu Hint adalarını ziyaret etmiş buradaki yerlilerin sade yaşamı ve zengin kültüründen etkilenmişti. 1913’te yaptığı “Dansçı” adlı renkli litografisi bu etkilerle ortaya çıkmıştır.¹³ Die Brücke sanatçılarından ağaç baskı tekniğini öğrenmiş olan Nolde, Alman sanat tarihçisi Werner Haftmann’ın tanımlamasıyla, Litografide verdiği eserlerle, “Alman ekspresyonizmini grafik sanatlarda doruk noktalara ulaştırmıştır.”¹⁴

¹¹ NESS, Harry. (2011). “Lithographen und Steindruckerei”, Geschichte der Lithographie und Steindrucktechnik, Ofenbach: Man Roland AG, s. 120

¹² ALAY, a.e, s.22

¹³ A.e. s. 22

¹⁴ ATAR, Atilla. (1995). *Başlangıcından Günümüze Taşbaskı*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, s. 85

Dönemin ünlü ressamlarından, çocukluk yıllarında annesini ve iki kız kardeşini arka arakaya kaybeden, sevgi, kıskançlık, hüznün ve ölümün ressamı Edvard Munch da bu dönemde Alman grafik sanatçılarından etkilenmiştir. Köprü grubuna üye olmak için müracaat etmiş olmasına rağmen Henrie Matisse’le birlikte isteği geri çevrilmiştir. Ancak Munch, insan psikolojisini derinden etkileyen hissi konuları baskiresimde özellikle de litografide öylesine kuvvetli bir şekilde dışa vurmuştur ki, bu eserler sonradan çok sayıda Alman ressamına ilham kaynağı olmuştur. İnsanın ruhsal acılarını anlatan “Çılgılık” adlı dünyaca ünlü eserini litografiye başladıktan 1 yıl sonra yapmıştır.¹⁵

Litografi tekniğinin anavatanı Almanya’da, Alman ekspresyonizminin öncülerinden Ambroise Vollard da kendi dönemindeki sanatçıları ve basımevlerini etkilemiştir. “Vollard, aynı dönemde, hem teknik hem de sanatsal açıdan mükemmel nitelikte kitaplar ve dosyalar basmıştır.”¹⁶ Alman ekspresyonist sanatçıların litografiye yönelmesinde, Fransız sanatçıların özellikle de Leutrec’in büyük etkisi olmuştur. Litografi, Max Liebermann, Lovis Corinth, Max Beckmann, Ernst Barlach, Kaethe Kollwitz, Max Slevogt ve Oscar Kokoschka gibi ünlü sanatçılar için de dışavurumda yeni bir grafiksel anlatım biçimi olmuştur.

Resim 10. Edward Munch

Resim 11. Ernst Barlach

Resim 12. Lovis Corinth

Ludwig Kirchner ve Max Pechstein gibi ekspresyonist birçok sanatçı, baskiresimde rengi savunuyorlardı. Hiçbir ekolün üyeliğini kabul etmeyen Almanya’nın en tanınmış kadın ressamı “Kaethe Kollwitz daha okul yıllarındayken grafik sanatında rengin kullanılmasını eleştirip, siyah-beyazın daha farklı bir etki yakalayacağını ve hisleri daha çok heyecanlandıracağını söylüyordu. Böylelikle hayatın karanlık noktalarının daha iyi anlatılabileceğini ve mesajın daha büyük kitlelere ulaşabileceğine inanıyordu.”¹⁷

Litografi ve gravürlerinde, siyah-beyaz leke ilişkileri ve ışık-gölgeye dayalı güçlü bir desen tekniğiyle, kalabalık figürlerden oluşan yoksulların yaşamını dramatik bir dille anlatır. Renkli ve siyah-beyaz çalışma konusundaki anlaşmazlıklara ve eğilim farklılıklarına rağmen Kollwitz kısmen de olsa bu akımın etkisinde kalmıştır. Örneğin, Akademi eğitimi almış Pechstein’in 1918’de, Richard Dehmel’in yazdığı manifestoya bir cevap olarak yaptığı ve Almanya’nın geleceğini kurtarmak için sanatçıları iş başına

¹⁵ KESKİN, İsmail. (2011). “Baskiresimde Renkli Litografinin Plastik Etki Bakımından Ayrıcılığı”. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Plastik Sanatlar Sanatta Yeterlik Programı, Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi, Danışman: Prof. İsmet Çavuşoğlu, s. 42

¹⁶ İLBEYİ, Gonca. (1993). “Geçmişten Bugüne Litografi”, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi, Danışman: Prof. Atilla Atar, s. 18

¹⁷ AYAN, a.g.e., s.15

Resim 13. Max Pechstein, Bütün Sanatçılara, 1918, Litografi

Resim 14. Kaethe Kollwitz, Asla Tekrar Savaş, 1924, Litografi

çağırıldığı “An alle Künstler” (Bütün Sanatçılara) adlı litografi eseri ile, Kollwitz’in en tanınmış grafik çalışmalarından biri olan ve son senelerde içeriğiyle yine aktüel olan “Nie wieder Krieg” (Asla Tekrar Savaş) adlı litografik afişi, kompozisyon bakımından birbirlerine çok benzemektedir.¹⁸ Litografi, siyahtan beyaza kadar sınırsız gri tonlama ve renkli baskının çok varyasyonlu renk çeşitleme olanaklarıyla ekspresyonist sanatçılar için kendini ifade etmede önemli bir araç olmuştur. Yine bu dönemde sosyal mesajlar içeren afişler oldukça yaygındı. Litografi tekniği, yazı ve imge kombinasyonunun birlikte işlendiği resim ve afiş çizimlerinde sanatçıya, yükseltti farkı olmayan düz bir satıh (litografi taşı) üzerinde, kağıda çalışır gibi çalışma ve istediği etkiyi yakalama konusunda büyük kolaylıklar sağlıyordu. Ancak o dönem oluşan ekspresyonist grupların çalışma düzenlerine bakıldığında baskıresim tekniklerinin tercihi konusunda da ayrışmalar olduğu görülür.

Resim 15. Franz Marc, Rüya, 1912, 1962’de Paris’te Mourlot’un aynı adlı tablodan çoğalttığı renkli litografi (ortadan katlanmış)

1911 yılında Wassily Kandinsky ve Franz Marc’ın öncülüğünde Almanya’nın güneyinde Münih’te kurulmuş olan “Der Blaue Reiter” (Mavi Süvari) sanatçıları, grafik ve baskıresme “Brücke” (Köprü) grubu kadar yoğun ilgi duymuyorlardı. Bu tür çalışmalar yapılıyordu ancak bunlar daha çok bir yan uğraş niteliğindediydi. Genellikle soyut çalışan sanatçıların bir araya geldiği ekspresyonizmin ikinci grubudur. Grup belli bir sanatsal programı olmayan ve belli bir atölyede bir araya gelmeyen sanatçılardan oluşmuştu. Bu grubun kuruluşundan 2 yıl kadar önce Alexej von Jawlensky, Gabriele Münter, Marianne von Werefkin, Franz Marc ve Wassily Kandinsky bir araya gelerek

¹⁸ A.e., s. 17

Münih Yeni Sanatçılar birliği'ni (Neue Künstlervereiniung München) kurmuşlardı.¹⁹

1911 ile 1914 yılları arasında “Köprü” sanatçıları kadar bağları kuvvetli olmasa da Paul Klee, Heinrich Campendonk, August Macke gibi dönemin ünlü sanatçılarını bünyelerine katarak yapıtlarını ortak sergileyen esnek bir örgüt niteliğinde genişleyerek ekspresyonist tarzda eserler ürettiler.

Resim 16. W. Kandinsky, Mavi Süvari, Yıllık, 1912, Ağaç Baskı

Rus kökenli Kandinsky, Mavi Süvari grubunun beyaz konumunda, çok yönlü bir sanatçıydı. Bauhaus Okulu'nda eğitmedi. Ressamlık ve sanat yönetmenliğinin yanı sıra hukukçu ve iyi bir baskı ustasıydı. 1912 yılında soyut sanatın formülünü irdelediği “Über das Geistige in der Kunst” (Sanatta Ruhsal Olan Üzerine) başlıklı yazısı, grubun sanat anlayışını ortaya koyar niteliktedir. 1910-12 yıllarında ürettiği grafiksel soyut çizim ve desenlerinde soyutlamanın objeler dünyasını bozmak olmadığını, aksine bu yöntemle yeni formlara kapılar açıldığını örneklerle betimlemiştir.²⁰ 1903'te yaptığı “Der Blaue Reiter” (Mavi Süvari) adlı ağaç baskı, 1912'de grubun yıllığına kapak olarak basılmış bu yıllık daha sonra Avrupa modern sanatının en önemli manifestosu olarak nitelenmiştir.²¹ 1913'te uzun süren denemeler sonunda baskıresim eserleri vermeye başlamış, dekoratif içerikli soyut, renkli tahta baskılar ve litografilerle kendi grafiksel baskı dilini oluşturmuştur. Renkli mizacıyla grubu etkileyen Campendonk ise çok sayıda tahta baskı az sayıda litografi eseri üretmiştir. Genç yaşta savaşta ölen Macke sadece 3 adet baskı çalışabilmiştir. Campendonk'un baskılarında eski efsanelerin ruhunu yansıtan, adeta uçuşuveren hareketli halk motiflerine rastlanır. Bu sanatçılar arasında en çok litografi üretenlerden birisi Franz Marc olmuştur. Baskıresim çalışmalarına 1908'de litografiyle başlamış, baskılarında doğa ve dini konuları ağırlıklı olarak kullanmıştır (bkz. resim 8). Tanrısal dünya görüşü çerçevesinde, insan ve hayvan figürleriyle kübizme göndermeler yapan tahta baskıları da çarpıcı bir ifade gücüne sahiptir.

Eserlerinde rengi korkusuzca kullanarak çok varyasyonlu harmonik bir yapı oluşturan Marc, “Sanatın temelde doğadan korkusuzca bir kaçış ve ruh dünyasına uzanan bir köprü” olduğuna inanmıştır.

Paul Klee az sayıdaki ağaç baskısı dışında genellikle litografi çalışmıştır. Sanatçıya özgü, bireyin içsellğine yönelik ofortlar ön plana çıkar. Yine bu tür konuları işlediği küçük boyutlu taşbaskılardan sonra büyük formatlı fantastik taşbaskılar çalışmış, “Erken Bauhaus” döneminin resimsel taş baskılarını yaratmıştır.²² Sulu

¹⁹ MESEURE, Anna, a.g.e., s. 89

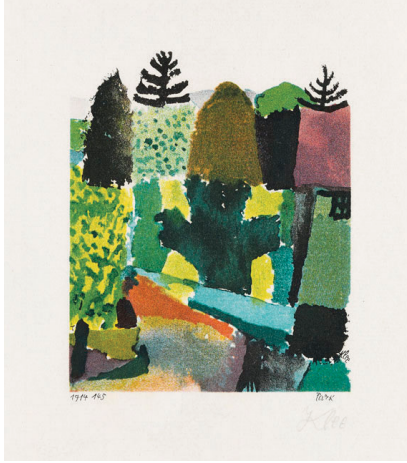
²⁰ LACOSTE, Michel Conil. (1996). *Kandinsky*, Bindlach: Gondrom Verlag GmbH, s. 7

²¹ www.kunst-zeiten.de

²² ALAY, a.g.e., s.26

boyayı severek kullanan Klee son dönem işlerinde kaligrafik amblemi andıran biçimleri ağırlıklı olarak kullanmış baskılarında renklerin yalınlaştığı görülmüştür.

Savaş yıllarının zor koşullarında sanatlarıyla var olma çabasındaki Alexej

Resim 17. Paul Klee, Park, 1920, Litografi

Resim 18. Wassily Kandinsky, 4. Bauhaus Dosyası'ndan, 1922, Litografi

von Jawlensky, August Macke, Gabriele Münter, Marianne von Werefkin, Lyonel Feininger, Christian Rohlf, Oscar Kokoschka, Max Beckmann, George Grosz ve Otto Dix gibi sanatçılar da Alman ekspresyonizmi çerçevesinde dışavurumcu grafiği, özgün baskıdaki (litografi, gravür, tahta baskı) başarılarıyla boyaresim düzeyine çıkarmışlardır. Grosz'un baskıları daha çok yayımcılığa yöneliktir. Sosyalist bir düzen kurma hevesiyle çizgisel karikatür ve mizah grafiği içeren litografileri çoğunluktadır. Kitlelere ulaşmak amacıyla savaş sonrasında bastığı taşbaskılarına “Politik Ders Kitapları” adını vermiştir. Alman ekspresyonizminin grafiği bir anlatım dili olarak kullanan en yetkin sanatçılarından Beckman çizgisel, karikatürize çalışmalarında grafik mizahı da başarıyla kullanmıştır.”Taşbaskılarındaki kesin biçimsel örgü sanki resimlerinin izlerini taşımaktadır.” ,

Hayal ve deneylerini duygusal bir estetik anlayışla grafikleştirilen Oskar Kokoschka ise “karşıtlıkların çekimi ve enerjisiyle kavrayıcı insan figürleri ve tanıdıklarının portrelerini litografiye dökerek “tinsel etkileşimin doruğu”nu yakalamaya çalışmıştır. Kokoschka insanın iç dünyasını en iyi anlatan dışavurumculardan birisi olarak, görünmeyeni litografileriyle görünür kılmış ve akımın en iyi portrecilerinden birisi olmuştur.²³ Litografik eserleri köprü grubunun etkilerini taşır. Suluboya ve afiş niteliğindeki litografilerinde figürlü dinsel konular ön plana çıkmaktadır. Soyutlamaya karşı olan sanatçı 1914'te resimleyip bastığı “Bach Kantate” litografi serisinden 1961'de yaptığı “Hellas” adlı litografi serisine kadar geçen dönemde kendini “Avrupa”lı geleneğinden koparmayarak eserleriyle bu geleneğe bağlılığını ortaya koymuştur.

²³ A.e. s, 34

Resim 19. Oskar Kokoschka, Auferstehung
(Diriliş), 1916, Litografi

1900'lü yılların başında litografinin, endüstri çağına ayak uydurmasıyla gelişen "ofset lito" teknikleri, çoğu zaman röprodüksiyon olarak görülüp, orijinal kabul edilmemesine ya da yarı orijinal sayılmasına rağmen, dönem sanatçıları tarafından ilgi görmüştür. Empresyonizmde Seurat öncesi, renklerin optik karışımla algılandığı, puantist anlayışa gelene kadar, litografide genellikle tek rengin tonlamalarıyla sanatsal baskı yapılıyordu. Orjinallik tartışmalarına karşın, "endüstriyel perfeksiyon" renkli kalıp hazırlamada, o zamana kadar çıplak gözle yapılan, renk ayırımı işlemini kolaylaştırmıştır.²⁴ 1816'da Engelmann tarafından icat edilen

renkli litografi, bundan yaklaşık 100 yıl sonra teknolojik gelişmelerin de etkisiyle 1910'larda yeniden ilgi görmeye başlamış ve yeni resimsel ve teknik denemeler, litografide eser üretimini yaygınlaştırmıştır.

²⁴ KESKİN, a.g.e., s. 49

SONUÇ

14. yüzyılda doruk noktalara ulaşmış gelenekselleştikten beri Alman sanatçıları için vazgeçilmez bir sanatsal anlatım dili olan özgün baskı özellikle de tahta baskı, 20. yüzyıl başlarında ekspresyonizm akımıyla bu geleneğe dayalı yeni bir ekole dönüşmüştür. Ağaç baskıyla başlayıp metal gravür ve litografi tekniğinde de yaygın olarak görülen bu tavır özellikle baskı ülkesi Almanya'da, hiçbir dönemde olmadığı kadar kuvvetli bir etkiyle tekrar ortaya çıkmıştır.

Alman ekspresyonizmi, kurulu düzene, savaşa ve yoksulluğa karşı koyan sanatçı mizacının sert etkilerini, özgün baskiresmin yalın grafiksel anlatımıyla bütünleştirmiştir. Sanat üretiminde verimi doruk noktalara çıkaran ekspresyonist tavır, his ve içsel duygulara dayalı binlerce eser ortaya çıkarmış bunu da, daha çok özgün baskının anlatım olanaklarında gerçekleştirmiştir. Boyaresmin gelenekselliğinden ve zengin çeşitliliğinden yola çıkarak, bu çeşitliliği farklı tekniklerde, farklı malzemelerle yeni bir grafiksel anlatım diline dönüştüren de özgün baskiresim sanatının kendisi olmuştur.

1900'lü yılların başında eriştiği teknolojik gelişmelerle matbaacılıkta da devrim yaratan ve bünyesinden ofset baskıyı çıkaran litografi tekniği, bu dönemde bir ticari alan olmanın yanı sıra geleneksel bir özgün baskiresim tekniği ve grafiksel dil olarak da ekspresyonistlerin ilgisiyle sanatsal baskıda ayrı bir doruk noktasına ulaşmıştır. Ekspresyonizm savaşa karşı duruşun ve isyanın sanatıdır. Litografi sanatı bu başkaldırının görsel bir dil olarak ortaya çıkmasında önemli bir etken olmuştur.

KAYNAKÇA

ALAY, Erdal. (1992). “Özgün Baskı Resimde Alman Ekspresyonizmi” Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Uygulamalı Sanatlar Ana Sanat Dalı Grafik Programı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Süleyman Saim Tekcan

ARAZ, Güldane. (2006). “Baskiresmin Çağdaşlaşma Sürecinde Atölye 17” Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Resim Ana Sanat Dalı, Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi, Danışman: Prof. Atilla Atar

ATAR, Atilla. (1995). Başlangıcından Günümüze Taşbaskı, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları

AYAN, H. Müjde. (2010). Weimer Dönemi Kadın Devrimci Ruhu ile Käthe Kollwitz, İstanbul: Sone Yayınları

BLEİCHER, Wilhelm ve STİEBNER, Jörg. D., (1986). Handbuch der Modernen Druckgraphik, München: Bruckmann

FIRINCI, Mehmet. (2006). “Alman Ekspresyonizmi (Dışavurumculuk) Die Brücke (Köprü) ve Türk Baskı Resim Sanatına Etkileri”, Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi, s. 111

HOHL, Rheinhold.(1984). Schwarz Auf Weiss, Wittrock-Düsseldorf: Karma Baskiresim Sergisi Kataloğu, s. 1

İLBEYİ, Gonca. (1993). “Geçmişten Bugüne Litografi”, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi, Danışman: Prof. Atilla Atar

KESKİN, İsmail. (2011). “Baskiresimde Renkli Litografinin Plastik Etki Bakımından Ayrıcalığı”. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Plastik Sanatlar Sanatta Yeterlik Programı, Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi, Danışman: Prof. İsmet Çavuşoğlu

LACOSTE, Michel Conil. (1996). Kandinsky, Bindlach: Gondrom Verlag Gmbh

MESEURE, Anna. (1988). “zur Moderne Stationen in der deutschen Malerei vom Ende des 19. Jahrhunderts bis heute” Brich Auf Ins Licht, HÖSCH AG, Dortmund: Druckereigesellschaft mbH, s. 87

NESS, Harry. (2011). “Lithographen und Steindruck”, Geschichte der Lithographie und Steindrucktechnik, Ofenbach: Man Roland AG, s. 120

<http://de.wikipedia.org/wiki> (10.04.2015)

<http://www.kunst-zeiten.de> (03.03. 2015)